

Francisco de Vitoria

Vader van het internationale recht

door Vincent van Rooij, dominicaan en oud-missionaris op Puerto Rico

Fray Francisco de Vitoria, theoloog uit de 16de eeuw, is een uitgesproken vertegenwoordiger van de Renaissance. Hij durft de wetmatigheid van de Europese expansie in twijfel te trekken, door verwijzing naar een mengsel van wettelijke, sacrale, heidense en literaire geschriften.

Vanaf zijn prille jeugd ontvangt hij een degelijke, humanistische vorming. De waardigheid en de morele problemen van de menselijke conditie vormen de kern van zijn levenswerk. Streng veroordeelt hij raadsheren, hovelingen, wereldlijke bestuurders en ook de geestelijkheid, wegens hun onverschillig gedrag voor de armen.

Het meest is hij bekend om zijn verdediging van de rechten van de Indianen tegenover de Spaanse kolonisten en om zijn ideeën over de grenzen van een rechtvaardige oorlogvoering. Vaak aangeduid als de 'vader van het internationale recht', leeft hij voort als de grondlegger van de prestigieuze, theologische *School van Salamanca* onder leiding van de dominicanen.

Levensloop

Francisco (Arcaya-Compludo) de Vitoria rond 1483, uit een Joods voorgeslacht, geboren in Vitoria, Spanje, sterft na een langdurige ziekte op 12 augustus 1546. In zijn nog prille jeugd, verhuizen de ouders naar Burgos. Hij doorloopt daar de lagere en middelbare school en treedt op 19-jarige leeftijd in bij de dominicanen.

De filosofische en theologische studies maakt hij in Parijs, in het klooster van Saint Jacques, indertijd het hoofdstudiehuis van de Orde en nauw verbonden met La Sorbonne. In 1516 aangesteld tot hoogleraar, beëindigt hij in 1522 zijn doctoraat in theologie en keert terug naar Spanje. Hij doceert dan gedurende twee jaar theologie in Valladolid. Vanaf 1524 bekleedt hij de belangrijkste leerstoel in theologie op de Universiteit van Salamanca en behoudt deze functie tot aan zijn dood in 1546. Daar presenteert hij in 1539 de beroemde dertien feestconferenties over het recht, de oorlog en de nieuwe wereld, postuum uitgegeven onder de titel *De Indis et de jure belli*.

Meer dan welke andere theoloog van zijn tijd, wijdt hij zich aan de toenmalige, intellectuele noden van de Kerk. Het zijn vooral de concrete omstandigheden die zijn denken beslissend vorm geven: de erfenis van de scholastiek, het wijdverspreide nominalisme, het opkomend humanisme en, ten slotte, de conciliaire kwestie, respectievelijk de gallicaanse tendensen, met vele aanhangers op de Universiteit van Parijs.

Heropleving van de scholastiek

Uitgaande van de uiteenlopende, scholastische traditie van de middeleeuwen, zoekt Vitoria praktische antwoorden op nieuwe, actuele situaties: de opkomende Europese staten, de vele mistoestanden in Kerk en maatschappij, de talrijke excessen, gruweldaden en barbaars geweld in de pas ontdekte, nieuwe wereld [veroveringen, handel, destructies van heiligdommen, slavernij, moordpartijen etc., etc.] en, ten slotte, de rechtvaardige oorlog.

Intussen heeft de scholastiek haar prestige verloren en maakt de meest kritieke periode door van zijn historie. 'Bestaan er hersens meer imbeciel dan die van de scholastieke "theologasters"? Ik ken niets barbaarser dan de taal van dezen; niets onzinniger dan hun subtiele uitleg, meer irriterende nog dan hun steriel onderwijs, of ruwer dan hun disputen' [Erasmus]. – 'De studie van het denken bestaat uit grammatica, vervallen tot de laagste graad van onderwijs. Hun logica straalt als de wetenschap der wetenschappen; hun disputen om disputen verheven boven welke dieper gaande studie dan ook' [Louis Delaruelle].

Standbeeld van Francisco de Vitoria in zijn geboorteplaats Vitoria.

De tijden zijn veranderd en alleen een meester, bekwaam en bevlogen, kan het dieper gaande denken nieuw leven inblazen. Aangemoedigd door de opkomende, theologische activiteit op de katholieke universiteiten en de prille voortgang van de speculatieve theologie, wijdt Vitoria zich, met visie, kundigheid en energie aan de restauratie van het scholastieke denken. Aan de theologische wetenschap, geeft hij een markante expressie

en een degelijke, literaire vorm. Het resultaat wordt duidelijk door de vele excellente theologische publicaties voortgebracht in Spanje gedurende de 16de eeuw, de gouden eeuw van het humanisme. Er komt een nieuwe opleving van de studie van St. Thomas van Aquino. De *Commentaria in Universam Summam Sancti Thomae* blijft het belangrijkste van zijn onuitgegeven werken.

Christelijk en 'avant-gardist'

Rond het begin van de 16de eeuw staat Spanje diep verankerd in de zopas ontdekte nieuwe wereld van het westen. Maar de oude twijfels over de spirituele en wereldlijke macht blijven voortbestaan.

Op grond van de wetten van God [goddelijke wet], de natuur [natuurwet] en de naties [positieve wet], analyseert Vitoria de overheersende, verouderde, middeleeuwse opvattingen van zijn tijd. Zijn opdracht als theoloog is te garanderen dat het politieke en kerkelijke optreden beantwoordt aan christelijke ethische principes.

Als lid van de Orde van Sint Dominicus steunt Vitoria grondig op de theologische en politieke opvattingen van zijn grote voorganger, Sint Thomas van Aquino, en diens poging om de Griekse filosofie en de Heilige Schrift met elkaar te verzoenen. Tezelfdertijd blijkt hij duidelijk beïnvloed door de Franse humanisten van zijn tijd en toont grote affectie en bewondering voor Erasmus (*afbeelding rechts*).

Maar er bestaan werelden van verschil tussen de civilisatie van de dertiende eeuw van de *Doctor Angelicus* (Thomas), voornamelijk geconcentreerd rond het middellandse zeegebied, en de oceanenwijdte spanningen van de zestiende eeuw waarin Vitoria leeft. Vitoria onderneemt de taak om die verschillen aan te passen aan de bestaande theologische, politieke en humanistische opvattingen van zijn tijd.

Boven alles blijft hij een christelijke theoloog. Zijn ideeën moeten overeenkomen met de boodschap van Jezus en, meer algemeen gesproken, met de opdracht van het Rijk Gods, het Godsvolk op aarde. Desondanks is zijn werk avant-gardistisch [voorhoede] werk omdat het, progressiever wijze, geruisloos verschuift van een spiritueel, 'transcendentalistisch' christendom naar een menselijk christendom [natuurrecht!], eventueel met nadruk op dit laatste.

Deze menselijke gevoeligheid wortelt in het christendom zelf en drijft Vitoria voort bij het zoeken naar concrete oplossingen. Zijn werk is tegelijkertijd 'avant-gardistisch' omdat deze menselijke aspecten nog niet aanvaard kunnen worden in die hermetisch gesloten, fundamentalistische, spirituele en 'transcendentalistische' Europese samenleving van zijn tijd, met in het centrum de universele, 'bovennatuurlijke', pauselijke macht.

Alleen na een lang proces van autonomie en een voortschrijdende secularisatie is het de binnenlandse en internationale politiek gegeven dat Vitoria's werk enige respons krijgt.

Standbeeld van Francisco voor het convent van de dominicanen in Salamanca.

Natuurrecht

Vitoria richt zich steeds meer op de menselijke kant van de godsdienst: steunend op 'en bemin je naaste als je zelf'. Zijn boek *De Indis et de jure belli* toont, doorheen de dynamiek van het volkenrecht [natuurrecht], een duidelijke verschuiving van een spiritueel christendom naar een menselijk christendom, waar eventueel het eerste, langzaam en bijna ongemerkt, uit het gezichtsveld wegglijdt.

Deze splitsing wordt samengevat in Jezus' boodschap: 'Je zult God beminnen en je naaste als jezelf'. Zo kan Vitoria de geestelijke macht scheiden van de wereldlijke macht en, langs die weg, de macht van het Spaanse imperium over de inheemse bevolking inperken en de vele gruweldaden en talrijke excessen uitroeien.

Op grond van het natuurrecht concludeert Vitoria dat de originele bevolking van de nieuwe wereld, zonder enige twijfel een eigendomsbeheer [*dominium*] bezit, zowel in publieke als private zaken, net als de christenen. Noch hun vorsten, noch private personen kunnen beroofd worden van hun bezittingen of van het vrij beheer daarover, alleen op basis van hun vermeende, verstandelijke onbekwaamheid of hun heidense praktijken.

Men argumenteert immers dat de inheemse, primitieve bevolking geen verstandelijke vermogens, geen 'ziel' bezit. Het is echter zonder meer evident dat deze bevolkingen wel degelijk eigen gewoontes en wetten bezitten en een eigen vorm van bestuur. Verder: dat ze geen christen zijn geeft de Spaanse kroon geen enkel recht om vrij te beschikken over deze volken, ook niet op basis van het simpele feit van ontdekking van hun landen.

Machiavelli

Zo is Vitoria een van de eersten die het idee lanceert van een gemeenschap van de volkeren gebaseerd op het natuurrecht. Hij maakt duidelijk dat de internationale verhoudingen niet eenvoudig maar kunnen rusten op geweld. Terwijl Niccolò Machiavelli de staat beschouwt als een samenleving, volkomen onafhankelijk van morele beperkingen, bewijst Vitoria dat een staat wel degelijk gebonden is aan morele en natuurrechtelijke normen.

Het natuurrecht ontspringt in de natuur zelf, met als gevolg dat alles wat bestaat in de natuurlijke orde, door het volkenrecht [*jus gentium*], deel heeft in dit natuurrecht. *Quod natura ratio inter omnes gentes constituit vocatur jus gentium*. De conclusie is dus dat alle menselijke wezens dezelfde rationele natuur bezitten en zo ook dezelfde natuurrechten van leven en vrijheid: een volksgemeenschap vormen.

Deze visie is nieuw in het Europese denken en gaat rechtstreeks in tegen de overheersende opvatting in Spanje en Europa, namelijk, dat de primitieve volken van de nieuwe wereld verstoken zijn van deze rechten. Karel de V tracht de nieuwe opvattingen tegen te houden en Vitoria aan banden te leggen; maar zonder succes.

Dominium

Volgens Francisco de Vitoria, speelt in het natuurrecht het eigendomsbeheer [*dominium*] een onmiskenbare rol. Het *dominium* mag gedefinieerd worden als het recht van de eigenaar om zijn eigendom te gebruiken of er naar eigen goeddunken over te beschikken.

Vitoria's *De Indis et jure belli* begint met de analyse van de 'onwettige eigendomstitels' van de Spaanse kolonisten. Hij is de eerste om de wettelijke basis van de bullen van paus Alexander VI in twijfel te trekken. Die bullen worden dan nog algemeen beschouwd als een geldige titel om bezit te nemen van de nieuw ontdekte grondgebieden en hun bewoners, de Indianen.

In deze materie weigert Vitoria het universele primaat van de Roomse Keizer te erkennen, evenals de opperautoriteit van de Paus van Rome (omdat de paus, volgens Vitoria, geen wereldlijke macht

bezit). Zo weigert hij ook de wettelijke basis van de zogenaamde vrijwillige onderwerping of 'beking' van de inheemse bevolking. Toen de Spanjaarden naar de nieuwe wereld kwamen, hadden ze geen enkele wettelijke titel of basis om zo maar bezit te nemen van die landen en hun bewoners, dat is de vaste overtuiging van Vitoria. Zo past hij de leer van het natuurrecht toe op de nieuwe ontwikkelingen. Het natuurrecht wordt dan het publieke recht, dat de verhoudingen regelt tussen onafhankelijke, territoriale staten en volkeren. Het natuurrecht beheert die verhoudingen, ongeacht godsdienstige of politieke overtuigingen.

*Hugo de Groot (1583-1645),
de volgende 'vader van het volkenrecht'*

Dit recht, dat nu het internationale recht genoemd wordt, past hij ook toe op de rechtvaardige oorlog. Ofschoon de paus doorgaat met spirituele macht uit te oefenen over de christenen, beslaat het christendom niet langer de hele wereld, die opgesplitst is in wettelijk onafhankelijke staten.

Met deze formule maakt Vitoria een einde aan het sacrale, politieke universalisme van de middeleeuwen. Hij ontkent het suprême recht van de christelijke vorsten over de verre, heidense volken en hun bezittingen. Vitoria's voornaamste bijdrage is te laten zien dat de Indianen, als redelijke wezens, evenals andere mensen recht [*dominium*] hebben op territoriale bezittingen, hun families en eigendommen.

Samenvatting

Bijzonder opvallend in Vitoria's analyse van de rechten van de Indianen is op de eerste plaats het concrete uitgangspunt ervan. In tegenstelling met de speculatieve, abstracte theologie van de middeleeuwen, ontwikkelt Vitoria een concreet, moreel antwoord op een specifiek en praktisch probleem, namelijk, de ontdekking van de nieuwe wereld en de primitieve, inheemse bevolking daar.

Op de tweede plaats maakt de ontdekking van het westen hem bewust van de onmetelijkheid van de wereld. Het brengt hem ertoe deze wereld en het mensdom te beschouwen als een universeel en niet alleen een Europees geheel.

Op de derde plaats onderzoekt hij in verband met de nieuwe wereld zowel de wereldse als de spirituele rechten van de Spanjaarden. Hij leidt daaruit een aantal concrete, praktische standpunten af en, vooral, zijn bijdrage aan de ontwikkeling van het volkenrecht ['*jus gentium*']; wat opvallend nieuw is voor die tijd.

Het hoofdbelang, ook nu nog, is dat zijn opvatting over de internationale verhoudingen zeer modern en 'avant-gardistisch' blijkt. Wanneer men zijn *De Indis et de jure belli* bestudeert, ervaart men duidelijk het contemporaine karakter van zijn gedachtegang.

De mensenrechten en de wetmatigheid van een militaire interventie zijn onderwerpen in dit geschrift, maar ook nog steeds belangrijke kwesties in onze tijd en in de contemporaine interpretatie ervan.

Het meest opvallende blijft dat de concrete, praktische oplossingen op deze onderwerpen sterk overeenkomen met het contemporaine, internationale systeem opgebouwd sinds 1945. In één woord: Vitoria trekt ons denken als een academische discipline over internationale zaken in twijfel - en dus de internationale verhoudingen. Hij brengt ons tot nadenken over de ambiguïteit van het contemporaine, internationale rechtssysteem.

Uitstraling naar de nieuwe wereld

Francisco de Vitoria plaatst zich in de lijn van zijn Orde- en tijdgenoot Fray Bartolomé de las Casas, O.P. (1484-1566), met de verdediging van een koloniale politiek die, steunende op de fundamentele principes van het christendom, de rechten verdedigt van de Indianen.

Bartolomé de las Casas is een Spaanse priester van de orde der dominicanen, de eerste die werd uitgezonden naar de Nieuwe Wereld en de eerste bisschop van Chiapas, Mexico. In tegenstelling tot veel van zijn collega's en tijdgenoten nam hij het op voor de inheemse bewoners van het pas door Christoffel Columbus ontdekte land. Zo ook, vertrekken in het jaar 1510 drie dominicaanse missionarissen vanuit Salamanca naar de nieuwe wereld, eveneens om de rechten te verdedigen van de inheemse bevolking.

Onuitgegeven geschriften

De werken van Vitoria zijn enkel bekend uit aantekeningen van zijn colleges door hem zelf en door zijn studenten. Gedurende zijn leven heeft hij zelf niets gepubliceerd, desondanks is zijn invloed zeer groot, onder andere op de Nederlandse rechtsfilosoof Hugo de Groot.

In 1926 werd in Spanje de *Asociación Francisco Vitoria* opgericht, met de bedoeling om, voornamelijk op basis van de aantekeningen door zijn studenten, Vitoria's werken langzaam allemaal te publiceren. In Ingolstadt, Beieren, Duitsland wordt *De Indis et de jure belli* opnieuw uitgegeven. En zo komen Vitoria's geschriften steeds meer in het publieke licht.

Getuigen

Mortier, O.P.: Histoire des maîtres généraux:

'Onder Vitoria's ferme leiding bereikt de *Escuela de Salamanca* een unieke positie in heel Spanje. Zijn manier van colleges geven onderscheidt hem van de meeste andere hoogleraren. In plaats van droge, scholastische formules, weet hij, met veel eloquentie,

de schoonheid en grootheid ervan te doen stralen. Hij versmaadt geen elegantie van dictie, houdt ervan zijn theologische conclusies te illustreren met concrete, toepasselijke citaten uit de kerkvaders en met interessante gebeurtenissen uit de veelkleurige, niet altijd zo 'brave' kerkgeschiedenis. Zijn colleges, attractief door het gracieuze taalgebruik, staan algemeen in groot aanzien. Degelijkheid met elegantie van onderwijs, dit is wat schittert en straalt doorheen het jarenlange hoogleraarschap van Francisco de Vitoria.'

Alfonso García Matamoros

'Francisco de Vitoria is een briljante uitstraling van de Orde van Sint Dominicus, de glorie en het sieraad van theologie, het model van waarachtige 'godsdienst'. Hij brengt de theologie vanuit de hemel naar de aarde, zoals Socrates, in de oude wereld, de filosofie naar beneden bracht'

Ernest Nys, inleiding op 'De Indis et de jure belli'

'Hier eindigt ons werk. We hebben geprobeerd om de levensloop en het levenswerk te verhalen van een van de grootste voorlopers van Hugo de Groot. Wegens de kracht en de scherpte van zijn betoog, de noblesse van zijn gevoelens en de diepgaande liefde voor de medemens in nood, is Francisco de Vitoria nog steeds, tot op onze dagen, een imponerende persoonlijkheid. Hij is bescheiden, eenvoudig en goedgehartig; een moedige strijder voor waarheid en recht. Wie zijn geschriften leest krijgt grote achting voor de auteur ervan, en daarom durf ik het avontuur aan mijn bijdrage van bewondering toe te voegen aan zijn al zeer illustere naam.'

[Noot: Dit essay is een zorgvuldige verwerking van een aantal Spaanse, Franse, Duitse, Engelse en Nederlandse artikelen en van de zeer uitgebreide inleiding door Ernest Nys en uit deel I en deel II van 'De Indis et de jure belli', uitgegeven door James Brown Scott; allemaal uit het Internet].

Huissen, Nederland

27 oktober 2012

Vincent van Rooij, O.P.

Oud-missionaris op Puerto Rico